

Indhold

Nationalliberalisme	1
Politiske bevægelser frem til 1848	2
Krigen 1864 (2. Slesvigske Krig) – og Freden i Wien	4
De folkelige bevægelser	5
Kultur- og åndslivet	5
Forfatningskampen.....	7

Nationalliberalisme

Med dette navn betegnedes i Danmark fra 1840'erne den politiske retning, som tilstræbte en sammenknytning af Slesvig til kongeriget Danmark under en fælles konstitutionel forfatning. Uden for Frankrig og England var den nationalliberale strømning den vigtigste oppositionelle strømning i forhold de enevældige regimer. I Danmark som i resten af Europa kulminerede denne strømning i de europæiske revolutioner i 1848.

Ideologisk indhold

Det nationale aspekt af det nationalliberale program kom til udtryk i en forestilling om, at stat og nation skulle have samme udstrækning. I en dansk kontekst betød det, at den danske stat skulle omfatte alle af dansk nationalitet, og det ville i nationalliberal optik især sige de mennesker, der talte dansk. Ofte blev det sproglige kriterium suppleret med historiske og statsretlige argumenter. Det muliggjorde f.eks. kravet på hele Slesvig. Den konkrete konsekvens, de nationalliberale tog af deres nationale verdenssyn, var således, at hertugdømmet Slesvig måtte indgå i den samme stat som kongeriget Danmark på grund af en fælles nationalitet, som kom til udtryk i det kendte slogan "Danmark til Ejderen".

Det liberale aspekt omfattede først og fremmest kravet om en fri forfatning. En demokratisk valgt forsamling skulle have indflydelse på statens politik, selvom vægten lå på en stærk regering, der snarere var kongens end folke- og landstingets; parlamentarisme var ikke inkluderet i de nationalliberales opfattelse af demokrati. Som liberale i andre europæiske lande opfattede de nationalliberale sig selv som den gruppe, der bedst og uafhængigt af egeninteresser kunne varetage almenvellets interesser. Principielt skulle valget derfor knyttes til formue enten i økonomisk forstand eller i intellektuel forstand. Dannelse som adgangsbillet til politisk indflydelse begunstigede især i nationalliberale selv, idet de i høj grad var en embedsmands- og akademikerbevægelse.

Den økonomiske side af liberalismen blev sat igennem med Loven om Næringsfrihed fra 1857, der ophævede de sidste rester af de feudale laugsmonopoler, som tidligere havde dannet rammen om håndværket i byerne. Handel ogandel skulle være fri, og staten skulle ikke blande sig i den.

Historisk udvikling

De nationalliberale dominerede den første fase af politiseringsprocessen i Danmark fra

midten af 1820'erne til 1848, og partiets indflydelse var afgørende i 1848-49. I denne periode var den nationalliberale bevægelse et københavnerfænomen, og den politiske offentlighed var i det store og hele afgrænset til København. De nationalliberale dominerede som Tordenskjolds soldater de mange foreninger, som blev dannet i 1830'erne og som udgjorde ryggraden i den politiske organisering i denne fase. Samtidig kontrollerede de vigtige politiske kommunikationskanaler som *Dagbladet* (1851-1893) og især den meget vigtige opinionsdanner *Fædrelandet* (1834-1882)

Af nationalliberale ledere bør nævnes professorerne H.N. Clausen (1793-1877) og J.F. Schouw (1789-1852), som den ældre generation og som den yngre teolog og senere biskop D.G. Monrad (1811-1887), juristen Orla Lehman (1810-1870), der spillede hovedrollen i 1848, juristen A.F. Krieger (1817-1893) og juristen C.C. Hall (1812-1878).

Efter treårskrigen afslutning måtte de nationalliberales politiske indflydelse vige for den tiltagende helstatsstrømning, der sigtede på at fastholde både Slesvig og Holsten i den danske helstat, og i årene 1852-54 befandt de sig i skarp opposition til regeringen. Fra oktober 1854 kom de igen i regeringen og frem til 1864 dominerede de både regering og Lands ting i kongeriget, mens de var i mindretal i Folketinget. Deres afgørende indflydelse blev omsat i den dansk-slesvigske fællesforfatning af 18. november 1863, som med sit opgør med helstatsløsningen var et brud på internationale konventioner, og som derfor udløste krigen i 1864. Det store nederlag i 1864 blev også et nederlag for nationalliberalismen. Under forfatningskampen 1865-66 og den senere strid om den reviderede grundlov af 1866 gik de nationalliberale mere og mere op i partiet Højre, og i løbet af 1870'erne ophørte de med at bestå som selvstændigt parti. Symbolsk gik det vigtigste organ for nationalliberal politik, *Fædrelandet*, ind i 1882.

Kilde: <http://danmarkshistorien.dk/perioder/den-ynge-enevalde-1784-1848/politiske-bevaegelser-frem-til-1848/>

Politiske bevægelser frem til 1848

Orla Lehmann (1810-1870).
Fra Danmarks Riges Historie (1896-1907).

Med stænderforsamlingerne kom der også liv i de politiske bevægelser. Op til enevældens afskaffelse i 1848 kan man se flere politiske strømninger. Det var ikke partier - det var de alt for løseligt knyttet sammen til. Der var også stort personsammenfald. Vi ser en kombineret bonde- og husmandsbevægelse, en liberal, en "bondevenlig", en national og en skandinavisk bevægelse. Deres virke kan vi lægge mærke til på stænderforsamlingerne, men også i pjecer, blade og i de forskellige aviser, der blev bevægelsesernes talerør. Alle disse grupper var enige om at arbejde hen imod en fri forfatning, men det stod ikke øverst på alles dagsordener.

Bonde- og husmandsbevægelsen syntes, at andre punkter var vigtigst. Landboreformerne havde nemlig ikke løst problemerne omkring hoveri- og fæstevæsenet eller omkring den almindelige værnepligt. En tredjedel af bondestanden var endnu fæstere i 1830'erne, og halvdelen af dem gjorde hoveri. Kun landboerne skulle springe soldat. Talerøret for Bonde- og husmandsbevægelsen var avisen Almuevennen. Frontfigurerne kom ofte fra de vakter - som f.eks. læreren Rasmus Sørensen og skomageren J.A. Hansen. De organiserede flere folkemøder, og det ved Holbæk i 1845 havde 6-8.000 deltagere. Det gjorde regeringen så bekymret, at den samme år udstedte det såkaldte Bondecirkulære, ifølge hvilket det blev forbudt at holde møder om bøndernes rettigheder uden politiets tilladelse.

De liberales største ønske var en fri forfatning. Som gruppe havde de dog ikke en gang et fælles program, men et holdningsfællesskab omkring liberale goder såsom forsamlingsfrihed og ytringsfrihed. De liberales avis var Fædrelandet - somme tider også Kjøbenhavnsposten. Liberalismen hos de liberale kendte dog sine grænser. Den havde intet imod toldbeskyttelse og var ikke ligefrem begejstret for de vaktens krav om religionsfrihed. Frontfigurerne var Orla Lehmann og redaktøren Carl Ploug. Flere embedsmænd, deriblandt A.S. Ørsted, arbejdede sammen med de liberale.

I takt med regeringens voksende restriktioner blev utilfredsheden, især efter bondecirkulæret, større. De liberale var ikke sene til sammen med Bonde- og husmandsbevægelsen at danne en tværsocial forening i 1846, Bondevennernes Selskab. Officeren Tscherning, juristerne Orla Lehmann og Balthazar Christensen og fabrikant J.C. Drewsen var blandt de første bestyrelsesmedlemmer. Man beholdt Almuevennen som presseorgan.

Nationale strømninger gjorde sig bemærket i stænderforsamlingen i Slesvig og efterhånden også andre steder. En kraftig national dansk følelse især mod England var dukket op i

1801 og 1807. Lederen af de nationale var igen Orla Lehmann. Den frie forfatning stod øverst og skulle kun gælde for Danmark til Ejderen, som var grænsefloden mellem Slesvig og Holsten. Bevægelsen blev hurtigt kaldt for "nationalliberale". Et andet prekært spørgsmål var arvefølgen. Skulle en glücksborger eller måske en augustenborger, som Ridderskabet støttede, komme på tronen efter den barnløse tronfølger Frederik? Snart var den nationale konflikt med ubetingede krav og klare fjendebilleder en kendsgerning.

Endelig var der skandinavisterne. Deres interesse havde oprindeligt været et åndeligt mest litterært fællesskab mellem nordiske brødre. Bladet var Brage og Idun. Orla Lehmann og Tscherning var igen talsmænd. De havde en vision om et nordisk politisk fællesskab med en forfatning, der lignede den norske. Deres fælles spydspids kunne de tænke sig at rette imod Tyskland og Rusland - ikke mindst fordi de to lande stort set havde bestemt Danmarks udenrigspolitik.

Sammenfattende kunne man sige, at de politiske bevægelser blev båret af de samme mænd. Helt så enkelt er det dog ikke. Nok var Orla Lehmann en gennemgående frontfigur, men han blev støttet af forskellige, alt efter hvilke "ismer" der blev debatteret.

De sidste par år inden 1848 var præget af en tilsyneladende ro - eller resignation - fra både hertugdømmernes, regeringens og de liberales inklusive bondevennernes side. Da Orla Lehmann rejste kravet om en fri ejderstatsforfatning på Roskildestænderne i 1846, affejede man det, men i det stille gik man i gang med at lave et udkast. Da Christian 8 pludselig døde i januar 1848, kom det frem ugen efter, at statsrådet havde udarbejdet et foreløbigt reskript. Det meddelte, at en ny forfatning var under udarbejdelse. Før den nåede at blive afsluttet, var Februarrevolutionen i Frankrig brudt ud. Det satte en ny dagsorden for forfatningsdiskussionerne og den danske udenrigspolitik.

Krigen 1864 (2. Slesvigske Krig) – og Freden i Wien

Tilbagetrækningen fra Dannevirke natten mellem 5. og 6. februar 1864. Fra Danmarks Riges Historie

(1896-1907).

Danmark var forbløffende dårligt forberedt til et militært opgør. Hæren var under omorganisering med utilstrækkeligt uddannede befalingsmænd og for få officerer. Dannevirkestillingen var blevet forbedret, men flankestillingerne i Dybbøl og Fredericia var langt fra færdigudbyggede. Værst var dog næsten den overdrevne tillid til de danske styrkers formåen, der gennemsyrede offentligheden og endog prægede politikerne og den kommanderende general C.J. de Meza.

Af nationale og historiske grunde fremstod Dannevirke i befolkningens øjne som det sikre bolværk mod tyskerne, men den danske styrke på 40.000 mand var reelt for lille til at forsvare den 85 km lange stilling, og det så meget mere, fordi de oversvømmede arealer langs fløjene frøs til is i det hårde vintervejr. De første tyske angreb blev afvist, men situationen var uholdbar. Natten mellem den 5. og 6. februar 1864 gennemførte de Meza ubemærket af fjenden derfor en velordnet tilbagetrækning til Dybbøl og Als og bevarede her ved den danske hær intakt.

Rømningen af Dannevirke ramte imidlertid befolkningen som et chok og opfattedes af mange som et forræderi fra general de Mezas, konseilspræsident Monrads og kongens side. Det kom til optøjer i København, og Monrad ofrede generalen som syndebuk. Ved Dybbøl arbejdede tropperne intenst på at styrke befæstningsværkerne, men stillingen var åben for beskydning fra Broager, og efterhånden som tyskerne indsatte flere tropper og kraftigere skyts, blev situationen mere og mere

håbløs. For at stå stærkere på den forestående London-konference afviste regeringen imidlertid en tilbagetrækning til Als og krævede stillingen holdt, men den 18. april 1864 faldt Dybbøl efter blodig kamp. Tyske styrker havde samtidig besat store dele af Jylland, så selv om den danske flåde blokerede de preussiske Østersøhavne og besejrede en østrigsk flådeeskadre ved Helgoland, stod Danmark svagt ved den to måneder lange London-konference, der omsider åbnede den 25. april 1864 med repræsentanter for England, Frankrig, Rusland, Sverige-Norge, Det Tyske Forbund, Preussen, Østrig og Danmark.

Alt hvad der kunne gå galt, gik her galt for Danmark, hvilket i høj grad må tilskrives en række fejlvurderinger fra både regeringens og dens forhandlers side. En hovedårsag var den interne danske uenighed om, hvad der skulle satses på: en helstatsløsning, en personalunion med fælles regent, eller en deling af Slesvig. Dertil kom en helt utilstrækkelig erkendelse af, hvor svagt Danmark faktisk stod, efter at den klassiske internationale magtbalance var gået i opløsning. Medvirkende var også Bismarcks evne til at skubbe både med- og modspillere ud i positioner, der sikrede Preussens langsigtede interesser. På denne vis fik han slutteligt Danmark til at afvise et engelsk-fransk forslag om en deling af Slesvig, hvorefter konferencen sprængtes.

Den 29. juni 1864 erobrede tyskerne Als og besatte Jylland til Skagen. Mistilliden til konseilspræsident Monrad voksede, og i juli dannede C.A. Bluhme (1794-1866) en regering, der efter benhårde fredsforhandlinger måtte acceptere modpartens krav. Danmark måtte afstå de tre hertugdømmer Lauenborg, Holsten og Slesvig til kongen af Preussen og kejseren af Østrig. Freden i Wien blev underskrevet den 30. oktober og ratificeret med stort flertal af Rigsrådets to kamre. Dermed havde det danske monarki mistet 2/5 af såvel sin befolkning som sit landområde og var reduceret til en ubetydelig europæisk småstat på knap 39.000 kvadratkilometer med 1,7 millioner indbyggere.

Kilde: www.danmarkshistorien.dk/perioder/det-unge-demokrati-1848-1901/de-folkelige-bevaegelser/

De folkelige bevægelser

En afgørende side af moderniseringen var den sociale bredde, som opgøret med det traditionelle samfunds normer og magthavere fik i løbet af perioden. Nok var det en velartikuleret gruppe af yngre nationalliberale, der før 1848 førte an i opgøret med den enevældige stat, men mange bønder havde, bl.a. i gudelige forsamlinger, udviklet en antiautoritær og selvbevidst styrke over for såvel statsmagten som ”de begavede, de dannede og de rige”. En selvbevidsthed, der bl.a. fandt ideologisk ståsted i Grundtvigs opgør med den sorte skoles golde vidensindlæring og hans promovring af folket og det folkeliges styrke og ret.

Med et tætvevet net af politiske, økonomiske og kulturelle foreninger skabte bønderne en stærk modkultur i kampen mod den herskende klasse af godsejere og åndshovmodige bedsteborgere, der fandt det uforsvarligt at betrodde den grå landalmue andel i samfundets beslutningsprocesser. Fællesskabet omfattede langt fra alle – de indremissionske bønder levede i deres eget kulturelle fællesskab – men inden for den grundtvigiansk dominerede bondebevægelse indgik det politiske Venstre og den økonomiske andelsbevægelse i et tæt samspil med fri- og højskoler, foredrags- og gymnastikforeninger, lokalt ejede aviser mm.

Tilsvarende samlede byarbejderne sig fra 1870'erne på klassebevidst socialistisk grundlag til kamp mod det kapitalistiske samfunds normer og institutioner. Og i de følgende årtier udviklede den socialdemokratiske arbejderbevægelse sig ligeledes til et alternativt, solidarisk og kulturelt fællesskab. Ikke alene politisk og fagligt; socialt engagerede den sig i sygekasser, økonomisk i kooperative virksomheder, kulturelt i sang- og teaterforeninger, siden også i aftenskole- og foredragsakti-

viteter og – ikke mindst – i den socialdemokratiske presse, der gennem aflæggerblade forgrenede sig ud over landet.

Også andre af tidens folkelige og sociale bevægelser som f.eks. husmands- og kvindebevægelsen indgik i den kulturelle demokratiseringsproces, der i anden halvdel af 1800-tallet udviklede almindelige danskere fra at være passive, autoritetstro undersåtter med en standsbestemt, afhængig stilling i lokalsamfundet til at blive aktive samfundsborgere, der stemte ved valgene og organiserede sig for at forbedre deres livsbetingelser.

Kultur- og åndslivet

Det danske samfunds modernisering kom også til udtryk i åndslivets udvikling. Endnu ved 1800-tallets midte prægedes de skønne kunster og videnskaben af Guldalderperiodens romantiske og æstetiske krav. Året før sin død fastholdt elektromagnetismens opdagelse, fysikeren H.C. Ørsted (1777-1851), således med skriftet ”Ånden i naturen” sin naturfilosofiske helhedsopfattelse af en organisk sammenhæng og harmoni i naturen.

I opbruddet mellem gammelt og nyt havde digtere som H.C. Andersen (1805-75), Fr. Paludan-Müller (1809-76) og Christian Winther (1796-1876) svært ved at slippe forankringen i det gamle systems sociale orden med religionen og familien som de bærende garantier; for Andersens vedkommende dog modvirket af hans begejstring for den nye teknologi. Med enevældens fald og de nationale og politiske spændinger fulgte en periode, hvor nationalromantikken blev dominerende i digtning, arkitektur, kunst og musik – og blandt historikere.

I 1871 gav Georg Brandes (1842-1927) med sine forelæsninger om hovedstrømninger i den europæiske litteratur signalet til ”det moderne gennembrud” med kravet om videnskabelig tænkning som afløser for religion og overleveret moral. Allerede to år tidligere

havde han med sin oversættelse af John Stuart Mill's "Kvindernes underkuelse" taget et første skridt til et opgør med det traditionelle samfunds kvindesyn.

Mange, fortrinsvis yngre, kunstnere og videnskabsmænd sluttede op om den kulturradikale kamp for åndsfrihed og kravene om objektiv realisme og naturalisme i litteratur og kunst. Markant var botanikeren J.P. Jacobsen (1847-85), der forenede kravene med sit engagement i darwinismen i sine romaner og noveller.

Langtfra alle accepterede endsige tilsluttede sig Brandes' holdninger, der kostede ham en karriere ved Københavns Universitet, men også fra sit virke i udlandet var han en markant deltager i den kulturelle og politiske debat, ofte i samarbejde med sin bror, journalisten og politikerens Edvard Brandes (1847-1931). Det gjaldt således i den såkaldte sædelighedsfejde, der i 1880'erne udkæmpedes mellem kulturpersonligheder fra hele Norden. For Brandes var standpunktet, at kravet om kvindernes emancipation indebar, at både kvinder og mænd skulle have samme ret til at realisere seksualdriften - også før ægteskabet -

i stedet for den bornerte udvidelse af kyskhedskravet til også at gælde mænd, som krævedes af bl.a. den norske digter Bjørnstjerne Bjørnson og Elisabeth Grundtvig fra det i 1871 stiftede Dansk Kvindesamfund.

Dannelse og åndsliv var altovervejende forbeholdt en begrænset elite. Både bonde- og arbejderbevægelsen udviklede som nævnt tidligere i anden halvdel af 1800-tallet deres egne kulturelle fora. Et andet og måske lige så væsentligt træk ved perioden var opkomsten af en egentlig kommerciel underholdningsindustri, der opnåede et langt større publikum end de 10-20.000 potentielle købere af den finkulturelle litteratur. Et markant eksempel er Illustreret dansk Familieblad, der i 1877 startede med et oplag på 4.000 og i 1907 var vokset til 260.000. Julius Strandbergs skillingsviser solgtes også i forbløffende oplag, og vaudeviller, revyer og andre typer teater tiltrak også mange tilskuere. Blandt underholdningsindustriens største succeser bør nævnes Georg Carstensens i 1843 grundlagte Tivoli, der på tværs af alle classeskel appellerede til hele den københavnske befolkning.

Forfatningskampen

Forfatningskampen er betegnelsen for den politiske kamp mellem Højre og Venstre om tolkningen af forfatningen, der fandt sted fra 1866 til 1901. Med Danmarks Riges Grundlov fra 1849 opstod også forskellige muligheder for tolkning af den. Kampen om fortolkningen intensiveredes i høj grad med Danmarks Riges gennemsete Grundlov fra 1866, som resulterede i et forskelligt sammensat Folke- og Landsting. Med Venstres krav om folketingsparlamentarisme og Højres hævdel- se af tingenes ligestilling og kongemagtens frie valg af regering startede en kamp, der blev tabt af Højre med Systemskiftet i 1901, hvor den første venstre-regering blev udnævnt, og folketingsparlamentarismen indført.

Optakten

Med Den gennemsete Grundlov fra 1866 blev der indført privilegeret valgret til Landstinget, mens Folketinget stadig blev valgt ved lige og almindelig valgret. Disse valgregler sikrede særligt godsejerne, som overvejende var Højre-mænd, en stor indflydelse på sammensætningen af Landstinget. Grundlovsændringen var blevet vedtaget med støtte fra visse dele af Venstre – bl.a. J.A. Hansen (1806-1877). Denne støtte smuldrede imidlertid, da Venstre ikke, som forventet, fik ministerposter i den regering, som blev dannet, da godsejeren C.E. Frijs (1817-1896) i 1870 blev afløst af gods-ejeren Ludvig Holstein-Holsteinborg (1810-1892) som konseilspræsident. Højre-manden Holstein-Holsteinborg dannede i stedet regering med de nationalliberale, og det fik samme år venstregrupperne til at samle sig i Det Forenede Venstre.

I 1872 fik Venstre flertal i Folketinget, mens Højre fortsat havde flertal i Landstinget. Året efter krævede Venstre regeringsmagten pga. partiets flertal i Folketinget. Højre fastholdt, at kongen, jf. 1866-grundlovens § 13, selv kunne vælge sine ministre, og at de to ting i øvrigt var ligestillede, således at Folketinget

ikke kunne kræve retten til at udpege regerin- gen. Grundstenen til en langvarig kamp var dermed lagt. Genstanden for kampen blev snart finansloven. Man fik i efteråret 1873 samlet venstregrupperne om at nedstemme finanslovsforslagets overgang til andenbe- handling i et forsøg på at tvinge regeringen til at gå af, da landet ikke kunne styres uden fi- nanslove. Til gengæld opløste regeringen Folketinget, og ved det efterfølgende valg tabte Venstre to mandater, hvilket det følgen- de stykke tid fik partiet til at holde igen med brugen af finanslovsnægtelse. Finanslovsfor- handlingerne var imidlertid fortsat hårde, og i 1874 trak Holstein-Holsteinborg sig som re- geringsleder. Han blev efterfulgt af den svage regering Fonnesbech, der for at skabe enighed om finansloven lovede regeringens afgang.

Estrup-perioden

Den 11. juni 1875 tiltrådte J.B.S. Estrup (1825-1913) som konseilspræsident og fi- nansminister. Estrup blev siddende som rege- ringsleder de følgende 19 år, og det var under ham, at kampen om den danske forfatning nåede sit højdepunkt. Fortsat var finansloven omdrejningspunktet, og især var det forsvars- bevillingerne, der kom i centrum. Højre støt- tede en land- og søbefæstning af København, mens Venstre støttede en militsordning – man ønskede at skabe et "Dannevirke i hver mands bryst", som venstrelederen Chresten Berg (1829-1891) udtrykte det. Spændingerne var stigende indtil finansloven for 1877-78, hvor finanslovsforhandlingerne blev trukket i lang- drag af Venstre, og regeringen på den bag- grund udstedte en provisorisk (altså foreløbig) finanslov, der omfattede de udgifter, som begge ting havde vedtaget. Venstre hævdede, at der var tale om grundlovsbrud, fordi finans- loven, ifølge grundlovens § 49, skulle være vedtaget, før skatter kunne opkræves. Rege- ringen mente imidlertid, at den havde ret til at bruge paragraffen, da Rigsdagen ikke havde vist sig i stand til at vedtage finansloven. Den opfattelse begrundede man i § 25 i grundlo- ven, der fastslog, at kongen (dvs. regeringen)

i "særdeles paatrængende Tilfælde" kunne udstede provisoriske love.

Efter nogle år, hvor spændingerne var mindre, intensiveredes striden igen i 1881, da Berg, i endnu et forsøg på at hævde folketingsparlamentarismen, proklamerede den såkaldte visnepolitik. Folketinget gik i lovgivningsstrejke, og udgifterne på finansloven blev færre og færre. Denne tilspidsede situation førte til, at regeringen i 1885 igen tog provisorievåbenet i brug – denne gang dog i mere vidtgående omfang, da regeringen nu hævdede, at det var op til den at vurdere, hvilke udgifter der var nødvendige for at opretholde statens fornuftige styrelse. Fra 1885 til 1894 blev landet styret via provisoriske finanslove. Et attentat på Estrup i oktober 1885 medførte desuden provisoriske love om oprettelse af et gendarmerikorps, ekstrabevillinger til politiet samt et tillæg til straffeloven, der gjorde det ulovligt at ophidse til had mod andre klasser eller sprede falske rygter, som havde til formål at undergrave regeringen.

Snart blev det klart for den moderate del af Venstre, at man ikke kom nogen vegne med visnepolitikken, og man begyndte at føre forhandlinger med den moderate del af Højre. Disse forhandlinger resulterede i Det Store Forlig 1894, der bragte ordinære finanslove til veje og resulterede i Estrups afgang. Til gengæld accepterede den moderate del af Venstre

tingenes ligestilling. Bevægelsen mod folketingsparlamentarismen fortsatte imidlertid. Folketingsvalget i 1895 gav den radikale fløj af Venstre og Socialdemokratiet flertal i Folketinget, og i Højre meldte metaltrætheden sig. I 1896 viste konseilspræsident Tage Reedtz-Thotts (1839-1923) afvisning af at bruge provisorievåbenet i 1896, at en fortsat kamp var umulig. I 1901 valgtes den første Venstre-regering med professor J.H. Deuntzer (1845-1918) som konseilspræsident. Parlamentarismen var indført og forfatningskampen ovre.

Langsigtede følger

Med parlamentarismens indførelse og Venstres fremgang både i Folketinget og Landstinget blev det sværere og sværere for Højre at opretholde den privilegerede valgret til Landstinget. Med Estrups død juleaftensdag 1913 mistede man det konservative flertal i Landstinget, og vejen lå nu åben for en ændring af Grundloven. Efter grundlovsændringen i 1915 blev Landstinget således sammensat med lige og almindelig valgret som Folketinget – dog med den forskel, at man for at have valgret til Landstinget skulle være 35 år mod Folketingets 25. Med tiden blev Landstinget imidlertid i alt væsentligt sammensat som Folketinget, og ved grundlovsændringen i 1953 indførtes etkammerssystemet samtidig med, at parlamentarismen blev indskrevet i grundloven (§15).